

CONTRIBUȚII LA PROBLEMA ORIGINII CULTURII PRECUCUTENI

Cultura Precucuteni, așa cum o arată însăși denumirea dată, este cultura premergătoare celeia a ceramicii pictate, Cucuteni-Tripolie.

Legăturile genetice dintre două culturi străvechi sînt întotdeauna anevoie de explicat. Existența în aria culturii ceramicii pictate Cucuteni-Tripolie a unei culturi care trebuia s-o precedă în timp, fusese demult postulată de cercetătorii culturii ceramicii pictate, preocupați în special de problema originii acestei culturi, ca și de dezvoltarea ei autohtonă.

Încă din anul 1926, prin observațiile sugerate de faciesul cîtorva așezări aparținînd culturii ceramicii pictate, ca de pildă Bonțești și Ruginoasa, existența unei culturi cu ceramică fără decor pictat, dar înrudită tipologic și stilistic cu aceea a ceramicii pictate se desemna tot mai clar ca posibilă. Nu este mai puțin adevărat că o ceramică monocromă de tipul ceramicilor negre cu ornamente de caracter spiralic, adînc incizate, era totuși cunoscută cu mult timp înainte, în așezările tripoliene din R.S.S. Ucraineană.

Discuțiile purtate în trecut asupra raportului cronologic dintre cele două specii ceramice, adică asupra chestiunii contemporaneității sau a anteriorității și chiar a posteriorității categoriei ceramice tripoliene incizate față de aceea pictată, nu puteau duce decît la formulări ipotetice. Relațiile stratigrafice care trebuiau să sprijine diferitele puncte de vedere lipseau la acea dată. Pentru prima oară, în anul 1936, unele dintre aceste postulări, ipoteze și sugestii capătă o bază reală prin descoperirea făcută de profesorul R. Vulpe în săpăturile sale de la Izvoare (r. Piatra Neamț).

Numele acestei noi culturi, care ulterior a fost identificată și în alte așezări ale culturii ceramicii pictate, a fost dat de descoperitor pe baza acestei considerații și în primul rînd pe baza condițiilor ei de aflare. În așezarea de la Izvoare raportul stratigrafic dintre cele două culturi apare clar și tranșant. Cultura cu faciesul incizat corespundea primului strat, Izvoare I, iar deasupra s-au găsit straturile Protocucuteni și Cucuteni A (Izvoare II). R. Vulpe a făcut imediat cunoscută descoperirea sa într-un cerc științific mai larg, la Congresul Internațional de studii proto-și

preistorice ținut la Oslo în anul 1936. Aceste prime rezultate au fost apoi publicate în revista „Eurasia Septentrionalis Antiqua”¹.

Rostul articolului nostru este de a contribui la lărgirea orizontului acestei culturi prin datele specifice obținute în urma săpăturilor din cele două așezări din satul Traian, com. Zănești, r. Buhuși și anume în punctul „Dealul Fintînilor” și în punctul „Dealul Viei”.

După cum se știe, și la Traian, în așezarea din punctul „Dealul Fintînilor”, stratul cel mai vechi aparține culturii precucuteniene, iar cel suprapus aparține fazei A-B a culturii Cucuteni.

În această expunere vom folosi cu precădere și vom căuta să punem în valoare mai ales faciesul arheologic dat de materialele interesante descoperite la Traian în cel de-al doilea punct, anume la Dealul Viei, facies care, spre a putea fi deosebit de faza de la Dealul Fintînilor, a fost numit dintru început cultura Zănești². Distanța între aceste două puncte, situate ambele pe teritoriul satului Traian, este numai de 3 km. De altfel chiar așezarea de la Izvoare nu se găsește decît la circa 20 km față de cele două așezări de la Traian. În această parte a Moldovei se cunoaște o serie întreagă de localități situate între ultimele trepte ale Carpaților și Prut, în care au apărut urmele culturii Precucuteni.

După unele indicii, răspîndirea culturii Precucuteni ar ajunge înspre sud pînă în regiunea Panciu și Mărășești. Există de asemenea, după cum se știe, în așezarea de la Vidra (reg. București), în stratul Gumelnița A₁, un picior de vas fragmentar cu decorație precucuteniană, a cărui proveniență aici s-ar explica, deocamdată, prin schimburile intertribale. Între cele mai cunoscute așezări din Moldova, amintim: Văleni, Podoleni, Trudești, Calu, Costișea, Tg. Negrești, Ruginești, Larga-Jijiei și Vlădeni. Toate aceste puncte alcătuiesc în centrul și nordul Moldovei o zonă bine definită, care se prelungește masiv și dincolo de Prut, atît în bazinul de Nord al Nistrului, cît și pînă în bazinul mijlociu al Bugului răsăritean din R.S.S. Ucraineană. Așezările cele mai des amintite sînt aici: Luka-Vrublevkaia, Dărăbani, Popov-Gorod, Savran, Borisovka, Grenovka, Sabatinovka etc. Materialele cunoscute în Moldova nu sînt prea bogate. Ele provin din descoperiri întîmplătoare sau din sondaje de caracter restrîns și în genere sînt nepublicate sau, în cel mai bun caz, sînt publicate în funcție de așezarea cucuteniană din stratul superior, care interesa atunci în primul rînd³. Menționăm totuși că materialul ceramic descoperit la Tg. Negrești, situat pe cursul superior al Bîrladului, a fost publicat în ultima vreme⁴. De asemenea rapoartele de săpături conțin ultimele informații în legătură cu așezările de acest fel.

Pentru R.S.S. Ucraineană, T. Passek, pe baza datelor stratigrafice ale descoperirilor din Moldova și în primul rînd din așezarea de la Izvoare,

¹ ESA, XI, Helsinki, 1937, p. 134 — 146.

² Șantierul Traian, SCIV, V, 1 — 2, 1954, p. 51.

³ Vladimir Dumitrescu, *La station préhistorique de Traian, „Dacia”, IX—X, 1941, 1945; Hortensia Dumitrescu, Cercetări arheologice la Văleni (r. Piatra Neamț), SCIV, II, 1950, p. 5—51; idem, SCIV, III, 1952, p. 131.*

⁴ A. Nițu, *Așezarea cu ceramică de factură precucuteniană de la Tg. Negrești*, SCS Iași, VI, 1955, nr. 1 — 2.

a stabilit periodizarea diferitelor așezări corespunzătoare, denumind această fază culturală: etapa Tripolie A. În regiunea Bugului mijlociu cercetările începute încă din 1932 au durat pînă în 1939, culminînd cu expediția arheologică din anii 1947—1948 și cu săpăturile de la Grenovka și Sabatinovka⁵. Săpături mai întinse s-au efectuat apoi în așezarea de la Luka-Vrublevețkaia pe Nistru, pe care autorul S. Bibikov⁶ o consideră drept tripoliană timpurie, adică pretripoliană. Rezultatele obținute ne permit să privim această întinsă regiune ucraineană ca o bogată provincie culturală, cu același facies caracteristic al culturii precucuteniene mai noi din Moldova, dar care dovedește aici posibilități de durată și de dezvoltare locală mai îndelungată. Spațiul larg teritorial de care dispuneau triburile purtătoare ale acestei culturi pretripoliene, ca și situația așezărilor lor mai puțin apropiate de centrele din sud, de unde iradiau mereu noi influențe culturale, pot contribui la explicarea specificului acestei stări locale de fapt. Chiar dacă deocamdată nu putem vorbi în acest cadru vast și unitar de existența unor faze cronologice, totuși varietatea materialelor ne indică posibilitatea de a întrevădea conturarea unor grupe mai mari în legătură cu răspîndirea lor teritorială, adică în funcție de ariile geografice respective.

Interesant este totuși faptul că, în lăuntru al culturii precucuteniene din Moldova, descoperirea de la Traian (Dealul Viei) ne-a pus în situația de a putea stabili, pe baze tipologico-stilistice, existența unei faze mai vechi, confirmată și din punct de vedere al succesiunii stratigrafice.

Studiind materialul arheologic avut la dispoziție din cele două așezări de la Traian, problema pe care ne-am pus-o a fost aceea a legăturilor dintre aceste două faze culturale. R. Vulpe consideră raportul dintre aceste două aspecte culturale drept acela dintre două culturi deosebite, care, venind din direcții opuse, se întîlnesc pe teritoriul Moldovei, presupunînd între ele un simplu fenomen de „îmbricare”⁷.

Pornind în cercetarea noastră de la faza Traian-Dealul Fintînilor (recunoscută contemporană cu aceea de la Izvoare I), spre faza descoperită mai recent la Dealul Viei, am studiat seriile de obiecte ale culturii precucuteniene, referindu-ne îndeosebi la materialul ceramic și la plastica de lut. Prin stabilirea de analogii și prin comparații cu privire la tehnica pastei, a formelor și a decorului, asupra cărora nu putem stărui aici, am ajuns la concluzia că între cele două faze există o legătură de filiație în sensul anteriorității fazei de la dealul Viei. Descoperirea la Traian-Dealul Viei a unui facies care se poate segrega de ansamblu, a contribuit la punerea în valoare a materialelor de acest fel, descoperite în cantitate mai redusă și în așezarea de la Izvoare. Continuitatea între aceste două faze este întărită și prin suprapunerea lor nemijlocită, anunțată ulterior și în această așezare, faze denumite apoi Izvoare I₁ și Izvoare I₂.

În scopul fixării poziției culturii Precucuteni în cadrul celorlalte culturi neolitice existente, am încercat să analizăm eventualele legături

⁵ „Arheologičini Pam'iatky U.R.S.R.”, Kiev, IV, 1952, p. 78 — 88 — 95.

⁶ S. Bibikov, *Rannetripolskoe poselenie Luka-Vrublevețkaia na Dniestre*, Moscova, 1953.

⁷ R. Vulpe, Comunicare orală a tezelor Monografiei „Izvoare” (sub tipar).

și să obținem totodată și elementele concordante necesare unui început de cronologie relativă. Determinarea miezului străvechi al acestei culturi, pe care s-au altoit influențele, se dovedește a fi o problemă destul de migăloasă, care cere date noi și un timp îndelungat de cercetare. Această încercare de degajare a fondului inițial, prin separarea influențelor primite, ne-a permis totuși să pătrundem ceva mai adânc în timp, căutând formulări tot mai precise în legătură cu problema esențială, care face și obiectul expunerii de față, aceea a originii acestei culturi, ca și a drumului parcurs eventual de ea.

În cazul culturii precucuteniene determinarea rădăcinilor sale este cu atât mai importantă cu cât de aceasta depinde, în bună parte, și lămurirea originii culturii Cucuteni-Tripolie. Soluționarea acestei probleme preocupă în chip firesc pe cercetătorii români ca și pe cei sovietici, și orice revenire asupra ei nu poate fi considerată ca fiind de prisos. Apariția în ultimii ani în Moldova a ceramicii în bandă liniară, de tipul cu note muzicale, pare că proiectează noi lumini asupra acestei probleme, rezolvată pînă atunci în chip provizoriu și mai mult pe cale conjecturală. După descoperirea acestei culturi în săpăturile de la Glăvăneștii-Vechi (reg. Iași), prof. I. Nestor postulează (încă din 1950), și am putea spune cu tărie, antecedenta ceramicii liniare pe teritoriul Moldovei⁸, preconizînd astfel prezența culturii ceramicii în bandă liniară ca un factor component esențial în procesul de formare a complexului precucutenian.

Pe de altă parte și în ceea ce privește cultura tripoliană de pe teritoriul R.S.S. Ucrainene problema originii se află în același stadiu. Cercetătoarea sovietică T. Passek, în lucrarea sa de sinteză, ajunge mai mult pe cale inductivă la următoarea formulare: „Presupunerea că cea mai însemnată parte din cultura Tripolie nu este altceva decît rezultatul dezvoltării ulterioare a triburilor neolitice cu ceramica în bandă liniară, se prezintă în momentul de față ca cea mai probabilă”⁹. Mai recent, I.A. Sveșnikov, într-un articol din „Sovetskaia Archeologia”¹⁰ împărtășește aceeași teză, postulînd de asemenea existența unui fond bandceramic liniar cu ornamente pur spiralice, care s-ar fi aflat pe acest teritoriu încă din a doua jumătate a mileniului al IV-lea î.e.n. (3500—3000) și care ar fi dat apoi naștere culturii tripoliene.

Revenind la teritoriul Moldovei, situația ceramicii liniare cu note muzicale a început să fie mai precisă din punct de vedere stratigrafic în urma săpăturilor din anii 1952—1955 în așezarea de la Traian (Dealul Fîntînilor). Așa după cum am relatat prin rapoartele de săpături din acești ani, în așezarea de la Traian ceramica în bandă liniară, de tipul cu note muzicale, a apărut consecvent în stratul care conține resturile de cultură precucuteniană, și anume în partea superioară a acestui strat. Ceramica bandliniară are un aparent caracter intrusiv în acest strat ca și o situație de element juxtapus celei precucuteniene. Totuși, prin specia ceramicii de uz comun în compoziția căreia intră pleava, care însoțește ceramica

⁸ I. Nestor, *Ceramica liniară în Moldova*, SCIV, II, 1951, p. 22.

⁹ *Periodizația tripolskih poselenii*, MIA, nr. 10, Moscova, 1949.

¹⁰ I. K. Sveșnikov, *Kultura Lineinolentocinoi keramiki na teritorii verhnego podnestrovia i zapednoi Volini*, SA, XX, 1954, p. 101 — 130.

liniară cu note muzicale de aici, ca și prin unele altele caracteristică, toporul-calapod, se constată că ceramica liniară de tipul cu note muzicale prezintă un caracter arhaizant și nu se poate integra ca parte organică în complexul precucutenian; pe de altă parte cultura precucuteniană dovedește printr-o serie de elemente, între care și apariția aramei, că a depășit acest stadiu mai vechi al epocii neolitice.

Întrucît, pînă în momentul de față aceasta este singura împrejurare, cunoscută în țara noastră, în care ceramica liniară cu note muzicale apare într-un strat de cultură precucutenian, acest fapt ne obligă să considerăm cu multă atenție raportul cronologic dintre cele două culturi.

Pe baza tuturor descoperirilor de pînă acum este clar că ceramica liniară cu note muzicale a fost aici o apariție de scurtă durată.

Așa cum am mai spus și cu alt prilej¹¹, unele triburi purtătoare ale acestei specii mai noi a culturii liniare aflate într-o mișcare de expansiune și de infiltrare lentă și oarecum pașnică de cultivatori primitivi în căutarea loesului, ajung și în regiunile răsăritene. În acest fel fenomenul unei coexistențe paralele a celor două culturi (liniară și precucuteniană) ar fi explicabil pînă la un punct și în anume condiții date.

Este interesant faptul că I. K. Sveșnikov, în articolul citat, admite posibilitatea unei dăinuiri mai îndelungate a ceramicii liniare, și, fără să cunoască toate descoperirile din Moldova, constată în anul 1954 și pentru teritoriul ucrainean aceeași situație în care s-a găsit ceramica liniară cu note muzicale față de aceea precucuteniană în așezarea de la Traian-Dealul Fîntînilor. Pe baza datelor cunoscute prin descoperirea ceramicii liniare în ținutul Nistrului de Nord și în Volhinia de Vest, I. K. Sveșnikov încearcă să stabilească chiar o schiță sincronică între etapele culturii tripoliene și cele ale culturii liniare¹².

Desigur, autorul interpretează aceste sincronisme pe linia tezei sale deja menționate — probabilitatea existenței aici a unui fond bandliniar vechi — și explică posibilitatea coexistenței a două culturi diferite pe baza supraviețuirii acelor formații tribale care, după cît se pare, prin situația lor periferică, au rămas de o parte, nefiind cuprinse în aria de formare a culturii tripoliene.

Întrucît privește așezarea de la Traian (Dealul Fîntînilor), s-ar putea ca explicația acestei situații, de aparentă contemporaneitate între cele două culturi, să fie dată de faptul că depunerile liniare fiind așa de slabe și sporadic răspîndite, a fost posibilă răvășirea și chiar amalgamarea lor prin depunerile mai tîrzii precucuteniene; față de primele depuneri, acestea reprezintă aici o fază de locuire mai intensă.

Deși între aceste două culturi (liniară și precucuteniană) s-au dovedit, așa cum s-a observat și mai înainte, unele afinități, totuși în așezarea de la Dealul Fîntînilor nu găsim o succesiune organică de strate, din care printr-o trecere gradată să reiasă clar geneza fazei a doua a culturii precucuteniene.

¹¹ SCIV, IV, 1 — 2, 1953, p. 50 și 68; *ibidem*, V, 1954, 1—2, p. 36 și p. 40; *ibidem*. VI, 3 — 4, 1955, p. 468.

¹² I. K. Sveșnikov, *op. cit.*, p. 108.

Descoperirile din ultimii ani din așezarea de la Traian-Dealul Viei a unei culturi sigur precucuteniene, numită ulterior și cultura Zănești, ar părea că ne apropie în mod simplu și pozitiv de soluționarea problemei originii culturii precucuteniene. Într-adevăr, prin faciesul său caracterizat prin împletirea culturii Boian cu elemente aparținând unui fond mai vechi de cultură liniară, cultura Zănești părea că pledează, în chip neașteptat, în sensul celor expuse pînă acum.

Înainte însă de a trece la analiza celor două componente ale acestei faze precucuteniene mai vechi, se impune să amintim și părerea altor cercetători care au formulat unele teorii și puncte de vedere în legătură cu originea culturii precucuteniene. Vladimir Miložić, care s-a ocupat de culturile străvechi din vestul Peninsulei Balcanice și din centrul Europei, este de părere că „centrul așa-numitei culturi precucuteniene, care s-a dezvoltat probabil din rădăcini independente, este în nord-estul Ucrainei”¹³. Nu specifică însă care ar putea fi natura acestor rădăcini independente. Se cuvine să menționăm aici și o ipoteză mai veche a lui O. Menghin, pe care bănuim că a avut-o în vedere Vl. Miložić cînd a făcut afirmația sa. În ceea ce privește originea ceramicii bandliniare, O. Menghin înclină spre presupunerea că în Ucraina ar exista un facies autohton străvechi-neolitic, dezvoltat probabil pe baze epipaleolitice, după cum ar indica cunoscutele descoperiri aparținînd paleoliticului superior de la Mezin. O argumentare mai strînsă nu există, deoarece lipsesc verigile de legătură necesare. Această ipoteză la care, prin tezele susținute aderă implicit și I. Svešnikov și pe care, se pare că o ține în rezervă și I. Nestor, atrage după sine, așa cum a observat Vl. Dumitrescu în lucrarea monografică *Hăbășești*¹⁴, concluzia că aria de formare a culturii bandliniare ar fi mult mai vastă, cuprinzînd și Europa răsăriteană, ceea ce apare în contradicție cu teoria general admisă pînă acum, care pune originea culturii bandliniare în Europa centrală.

Ceea ce ne interesează aici este faptul că apariția ceramicii liniare cu note muzicale în așezarea precucuteniană de la Traian (Dealul Fîntînilor), — situație ce pare a fi confirmată și prin datele lui I. K. Svešnikov — deși nu poate fi folosită pentru susținerea tezei lui Miložić, nu poate totuși să infirme postulatul unei antecedente a ceramicii bandliniare. Cea mai plauzibilă ipoteză, care ne arată cum trebuie să înțelegem acest postulat, ni se pare aceea a savantului ceh A. Stocký, care atribuia culturii ceramicii bandliniare o dezvoltare ulterioară în regiunea Europei centrale, însă admite originea sudică a purtătorilor ei. Ingeniozitatea ipotezei lui A. Stocký îi permite ca, pe eventualul drum parcurs de purtătorii culturii bandliniare, să poată presupune existența unor rudimente ale acestei culturi, care au fost împiedicate de a ajunge la dezvoltare. Conținutul lor va rămîne latent, tocmai din cauza impulsurilor mereu noi, venite pe aceeași cale din estul mediteranean. Aspectele mai noi corespunzătoare

¹³ Vl. Miložić, *Die Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel- und Sudost Europas*, Berlin, 1949, p. 106 și *South-Eastern Elements in the Prehistoric Civilization of Serbia*, BSA, XLIV, p. 239.

¹⁴ Vladimir Dumitrescu și colaboratori, *Hăbășești. Monografie arheologică*, Ed. Acad. R.P.R., 1954, p. 527 și urm.

acestor impulsuri sud-estice sînt manifeste în faciesul culturii precucuteniene. Elementul bandliar pe care s-au grefat aceste influențe, este prezent aici. Procesul genetic însă este destul de complicat și rămîne, pînă la noi dovezi, încă nebulos, dar totuși posibil. După cîte știm din comunicări verbale, R. Vulpe nu admite această posibilitate.

Revenind la aspectul fazei Zănești accentuăm că studiind materialele descoperite, am ajuns, așa cum am afirmat, la concluzia că această fază mai veche este strîns legată de aceea următoare de la Dealul Fîntînilor (Izvoare I₂) și anume nu numai prin corespondențe de ordin stilistic, ci în sens organic, printr-o evoluție care se poate urmări la toate seriile de materiale, existente în ambele faze.

Pe de altă parte, observăm că în faciesul pretripolian predomină caracterele fazei precucuteniene mai noi, deși caracterele fazei Zănești se păstrează și peste Prut. Ca un post înaintat al acestui aspect de tradiție mai veche, ar putea fi considerată chiar așezarea de la Luka-Vrublevka pe Nistru. Dacă, așa cum se pare, se va confirma și teza existenței unei faze tranzitorii între cele două faze ale culturii Precucuteni, reprezentată mai ales între Siret și Prut, la Larga Jijiei și Vlădeni¹⁵, aceasta ar constitui un argument în plus care să arate că expansiunea culturii precucuteniene înspre est s-a făcut lent și progresiv, începînd spre sfîrșitul primei faze a culturii Precucuteni (Zănești). Comunicarea făcută de T. Passek la București (octombrie 1956), asupra descoperirilor recente de la Florești pe râul Răut, din R.S.S. Moldovenească, confirmă acest postulat.

Examinînd cele spuse de Vl. Miložić cu privire la cultura precucuteniană, observăm că în tabloul sincron ic al culturilor neolitice autorul așează cultura Precucuteni pe aceeași treaptă cu cultura Boian, ceea ce în linii mari apare în conformitate cu datele obținute în urma săpăturilor mai recente de la noi.

De asemenea, afirmația lui Vl. Miložić sprijinită prin exemple de pe un vast teritoriu, potrivit căreia ceramica cu barbotină de tipul Starčevo-Criș anunță, oriunde se ivește, apariția ulterioară a unei ceramici pictate, se adevărește și pentru aria culturii Cucuteni-Tripolie. Întrucît, la data cînd Miložić emitea această părere, nu se cunoștea existența ceramicii Criș pe teritoriul Moldovei, este evident că teoria sa cu privire la „independența originii culturii precucuteniene” se explică prin această presupusă lipsă a acelei specii ceramice, căreia el îi atribuie o însemnătate decisivă în dezvoltarea culturilor cu ceramică pictată. În aceeași ordine de idei, amintim că Miložić susține că ceramica cu barbotină este cu totul necunoscută în cultura ceramicii bandliare (Danubian I) din Europa centrală. De aici rezultă după acest autor că specia ceramică cu barbotină este proprie culturii Criș și că oriunde apare ea dovedește un contact direct între cultura Criș și celelalte culturi. În cultura precucuteniană de la Traian-Dealul Fîntînilor (Izvoare I₂), ca și la Sabatinovka, pe cursul mijlociu al Bugului, se găsesc fragmente de vase de formă simplă și de uz comun lucrate însă dintr-o pastă roșcată bine arsă, în secțiune cenușie

¹⁵ Al. Alexandrescu, *Sondagiile de la Larga Jijia, com. Mooleni, r. Iași, reg. Iași*, SCIV, III, 1952, p. 47 - 52.

negricioasă, tehnica barbotinei prezentînd uneori și decorul realizat prin scobirea pastei cu unghia. În majoritatea cazurilor acest fel de fragmente stau în legătură cu specia ceramică bandliniară constituind depuneri, de asemenea sporadice, care merg uneori în adîncime și sub depunerile liniare. De asemenea și în faza Zănești se cunoaște acest sistem de ornamentare și există și motive înrudite, caracteristice pentru cultura Criș. Pe lângă această specie pe care Vl. Milojčić o înglobează în ceramica cu barbotină, în cultura Precucuteni se mai găsesc și alte elemente tipice pentru cultura Starčevo IV-Criș, considerate ca atare și în stratul cel mai vechi de la Vinča (A)¹⁶. Este vorba de aplicațiunile plastice de tip antropomorf pe suprafața unor vase, ca și de reprezentarea piciorului uman cu funcție de suport de vas¹⁷. La Traian-Dealul Fîntînilor un fragment de vas de acest fel, avînd o aplicație plastică ceva mai bine conservată (fig. 1), a fost găsit într-o groapă afectată unor practici rituale, împreună cu alte cioburi precucuteniene și cu un chiup mare de uz comun decorat prin barbotină simplă, adică prin plimbarea degetelor pe suprafața vasului, înainte de ardere. Această împrejurare, ca și faptul că reprezentarea plastic-antropomorfă reproduce foarte fidel tipul statuetei steatopige din acea așezare sînt o dovadă în plus despre caracterul ritual al acestui tip de vase. Deși sistemul aplicațiilor plastice nu a fost întîlnit și în faza Zănești, totuși stilul figurinelor antropomorfe de lut (din ambele faze ale culturii precucuteniene), derivate din figurinele cu steatopigia extrem de pronunțată, tipice pentru culturile Criș¹⁸ și Sesklo¹⁹, sînt o mărturie suficientă pentru legăturile evidente cu aceste culturi din sud (fig. 2). Dacă admitem punctul de vedere al lui Vl. Milojčić, care susține că în așezarea de la Vinča reprezentările plastice de pe vase sînt elemente mai vechi decît stratul Vinča A, fiind găsite în gropi ce aparțin culturii Criș²⁰, atunci faptul că astfel de aplicațiuni antropomorfe s-au găsit și la Turdaș (asimilate în cadrul culturii Turdaș-Cioca), nu ar putea fi înțeles decît printr-un contact direct între cultura Criș și cultura Turdaș, contact fie anterior, fie la nivelul stadiului Vinča A. Cultura Criș apare deci ca un factor direct și de o primă însemnătate în geneza culturii Turdaș.

În cultura Precucuteni ne aflăm în fața unei situații analoge în ceea ce privește posibilitățile de asimilare a unor elemente tipice Criș. Se pune problema cum și unde s-a făcut contactul care a permis asimilarea elementelor Criș de către cultura Precucuteni. Menționăm, în treacăt, că un vas de mari dimensiuni de la Trușești este ornamentat în același stil, cu aplicații antropomorfe, cu sens magico-religios, nelipsind nici proeminențele cilindrice, ușor scobite, caracteristice pentru culturile vechi

¹⁶ M. Vasići, *Prehistoriska Vinča*, Belgrad, 1932, pl. XXI, fig. 97 a și p^l. XXII, fig. 101 și 102.

¹⁷ SCIV, IV, 1—2, 1953, p. 57, fig. 12 și 13.

¹⁸ *Ibidem*, p. 60, fig. 16; *ibidem*, III, 1952, p. 135, fig. 1/2; vezi și I. Nestor, *Probleme noi în legătură cu neoliticul din R.P.R.*, SCIV, II, 1950, p. 212.

¹⁹ A. Wace-Thompson, *Prehistoric Thessaly*, Cambridge, 1912, p. 123, fig. 71, p. 127, fig. 76 a și b.

²⁰ Vl. Milojčić, *Körös-Starčevo-Vinča*, (extras din „Reinecke Festschrift”), Mainz, 1950, p. 110.

neolitice, deși vasul a fost găsit într-un strat de cultură mai nou și aparține fazei Cucuteni A.

Din faptele acestea putem deduce că, în cazul culturii Criș, spre deosebire de cel al culturii liniare, nu se poate vorbi numai de afinități

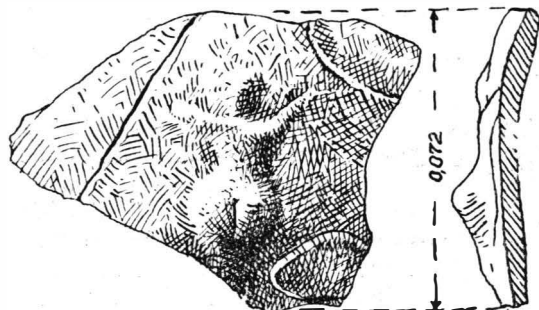

Fig. 1. — Traian-Dealul Fintinilor : fragment de vas precucutenian cu aplicațiune plastică antropomorfă.

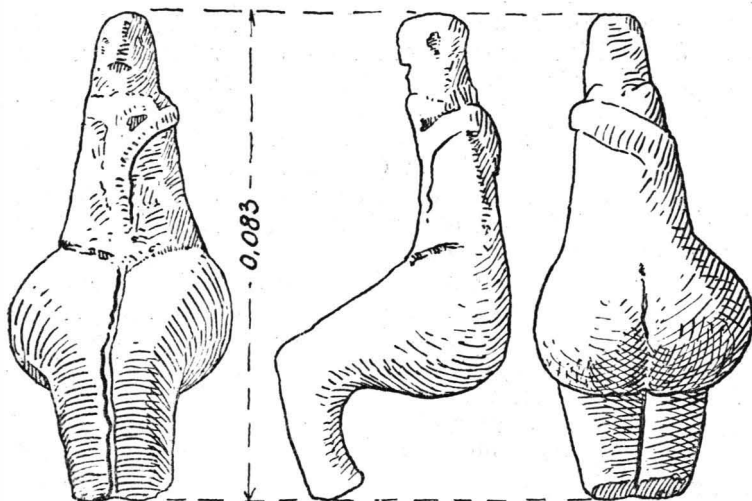

Fig. 2. — Traian-Dealul Fintinilor : figurină antropomorfă precucuteniană.

stilistice, care să se degajeze din caracterul de ansamblu al culturii precucuteniene, ci de elemente precise și concrete ce dovedesc această tradiție pînă în faza Cucuteni A. Condițiile de aflare ale culturii Criș în Moldova nu au permis pînă acum dezlegarea acestei probleme, după cum pe plan similar și paralel nu a fost mai eficientă, așa cum am văzut, nici apariția ceramicii liniare de tipul cu note muzicale. Se impune ca, pentru regiunile noastre, să ținem neapărat seama de factorii spațiu și timp în legătură

cu posibilitățile de răspîndire ale acestor culturi mai vechi neolitice. Cultura Criș din Moldova, ținînd seama de locul său de origine, ar putea reprezenta de asemenea o apariție întîrziată²¹. Indiferent dacă se va putea dovedi că aceste două culturi, liniară și Criș, au ajuns pe teritoriul Moldovei fie simultan, fie una ceva mai devreme decît cealaltă, acest fapt nu poate explica fenomenul la care ne referim. De altfel, o apariție de felul aceleia despre care a fost vorba mai înainte, care se arată integrată în cultura Precucuteni prin practice esențiale în viața societății primitive, ca cele de caracter magico-religios, nu se putea adopta prin simple atingeri între două culturi pe zona periferică a celei emitente. Pe de altă parte, în regiunea Banatului, cultura Criș arată calități dinamice care au putut imprima culturii Turdaș caracterul său de evidentă înrudire cu cultura Criș. În afară de aceasta, legătura dintre cultura Precucuteni-Zănești și culturile Turdaș și Vinča se face și printr-o întreagă serie de caractere comune acestor două culturi, și anume atît referitoare la obiectele de cult, la formele vaselor (unele prevăzute cu toarte în chip de corn), cît și la diferitele procedee și motive decorative, printre care cel mai tipic este obiceiul împodobirii fundului vaselor prin diferite semne pictografice. Toate aceste elemente dovedesc că începutul relațiilor dintre aceste două culturi datează dintr-un stadiu mai vechi.

Nu pare de loc curios nici faptul că și în cultura Gumelnița de la Dunărea de Jos găsim aceeași tendință de gravitare, prin unele dintre componentele sale originare, spre cultura Vinča.

Cercetările din ultimul timp ale lui E. Comșa, la Dudești²², în marginea Bucureștiului, tind spre descifrarea unor rădăcini chiar mai vechi decît prima fază a culturii Boian (Bolintineanu) și care ar exista aici, în spațiul Cîmpiei romîne. D. Berciu crede de asemenea că ceramica primitivă vechi-neolitică de la Cleanov-Fiera, reg. Craiova, găsită împreună cu unele microlitice, poate fi socotită ca o precursorare a treptei Vinča A, pe cînd cultura Verbicioara I ar corespunde straturilor Vinča A.

Pe teritoriul Moldovei un indiciu despre existența unei specii ceramice vechi este dată de fragmentele foarte corodate, de culoare cenușie-gălbuie, care au fost găsite, după cît se pare, într-un mediu de la sfîrșitul gravetianului și anume în punctul Dîrțu (Ceahlău)²³.

În această situație, nu ne rămîne decît să analizăm rolul culturii Zănești, care conține toate elementele culturii precucuteniene, deși într-o

²¹ Vladimir Dumitrescu, *Hăbășești*, p. 529. La Perieni (Tutova) în urma săpăturilor tov. M. Petrescu-Dîmbovița din 1955, ținîndu-se seama de faptul că deasupra unei gropi care conținea ceramică Criș s-au găsit în cantitate redusă resturi aparținînd culturii liniare, s-a ajuns la concluzia că ceramica Criș este mai veche decît cea liniară. În sondajele efectuate în 1955 de I. Nestor la Leț (r. Sf. Gheorghe), o groapă al cărei conținut aparținea culturii Boian-Zănești străbate straturile de cultură Criș, care se dovedesc astfel a fi mai vechi. Aceste informații mi-au fost comunicate de M. Petrescu-Dîmbovița (vezi și „Materiale”, III, p. 61—64 și 65—82).

²² E. Comșa, *Rezultatele sondajelor de la Dudești și unele probleme ale neoliticului de la sud de Carpați*, SCIV, VII, 1—2, 1956, p. 41—49.

²³ Șantierul Bicz 1955 (săpături paleolitice efectuate de C. S. Nicolăescu-Plopșor și Al. Păunescu). Sub tipar în „Materiale”, V. Caracterul atipic al acestor fragmente ceramice face ca ele să nu poată fi atribuite. pînă acum, nici uneia dintre culturile neolitice cunoscute în Moldova.

formă mai puțin evoluată. În această fază mai veche, cea ce se observă din capul locului este puternica parte pe care o are cultura Boian. Versiunea acreditată, care prinde tot mai mult teren, este că în componența acestei faze intră și un factor de caracter liniar. Pe când componența Boian și-a păstrat nealterat specificul său, cea de-a doua componență nu are o situație tot așa de clară. Este adevărat că, la o primă examinare rapidă, găsim o serie de elemente care se pot atribui unei derivări din cultura liniară. Studiind însă mai îndeaproape această componență, observăm că o serie de caractere tipice pentru cultura ceramicii liniare lipsesc de aici. Găsim, de pildă, culoarea cenușie caracteristică a vaselor fine bandliare, dar fără calitatea și fără formele tipice cunoscute. Impresia de asemănare rezultă mai ales din unele elemente ale decorului: caracterul spiralic, benzile umplute cu puncte, grupele de puncte dispuse liber și mai înainte de toate șirurile de puncte, dispuse însă transversal și pieziș pe banda liniilor incizate, ceea ce sugerează în mare înrudirea cu ceramica liniară cu note muzicale. O particularitate a decorului în ceramica de la Zănești constă din înflorirea colțurilor prin amănunte de caracter secundar: bifurcarea extremităților liniilor, încadrarea capetelor benzilor și a vîrfurilor unghiurilor prin alveole sau puncte adâncite. Se observă însă că elementele principale ale decorului, enumerate mai sus, sînt mult mai frecvente în cultura Vinča-Turdaș, decît în ceramica liniară (Danubian I). La acestea trebuie să mai adăugăm ca o nouă verigă de legătură cu Vinča „canelurile”, un element decorativ esențial, tot așa de răspîndit în decorul culturii Precucuteni-Tripolie A, ca și la Vinča, dar care lipsește cu totul în cultura ceramicii liniare. Acest fapt constituie un argument hotărîtor, care ne îndreptățește să considerăm că și celelalte elemente decorative provin din același context al culturii Vinča și Turdaș, de unde era firesc să fi fost adoptate totodată cu tehnica decorativă a canelurilor. În cultura ceramicii liniare, așa cum este știut, canelurile lipsesc cu desăvîrșire, iar celelalte elemente decorative au un caracter accesoriu. Este adevărat că împodobirea vaselor prin tehnica unor caneluri mărunte numite de obicei „pliseuri”, este cunoscută și în faza Bolintineanu, care, după periodizarea întocmită de E. Comșa²⁴, precede în timp faza Giulești-Zănești. Faciesul Zănești devine însă interesant tocmai prin posibilitatea unui contact direct, pe care pare să-l fi avut în vest, cu o sursă mai veche, care poate merge pînă la fondul Vinča A și chiar mai adînc în timp, pînă la nivelul culturii Starčevo-Criș.

Cît privește elementele de caracter secundar, ele ne conduc de asemenea înspre sud-vest și sud. Astfel bifurcarea liniilor se poate urmări în cultura Turdaș și Cioca, în cultura Bolintineanu și înapoi în timp în faza Preseslo. Încadrarea capetelor benzilor înguste prin mici scobituri lunguiețe, așezate câte două, arată înrudire cu sistemul decorativ propriu culturii Criș. Într-adevăr, aceste mici adîncituri duble par desprinse din șirurile paralele cu motive de acest fel — „spicul de grîu” — care alcătuiește un decor specific pentru cultura Criș. De altfel pe un fragment

²⁴ *Considerații cu privire la evoluția culturii Boian*, SCIV, V, 1954, p. 361 — 395.

de vas de la Zănești²⁵ apare o zonă ornamentală formată din șiruri de astfel de mici scobituri tipice. Cel de-al treilea procedeu, acela al șirurilor de puncte așezate pieziș, de unde decurge asemănarea chiar sezisantă după unii cercetători, cu ceramica liniară cu note muzicale, așa cum am arătat și în altă parte²⁶, își are originea în preocuparea de detaliu de a marca capetele liniilor și extremitățile unghiurilor prin puncte, procedeu frecvent în faza Vinča A și în culturile Turdaș și Cioca, adică în același context cu tehnica pliseurilor și a canelurilor. Acest detaliu decorativ al punctelor dispuse în șir oblic este de asemenea cunoscut în culturile Bökk și Tisa, pe când în cultura liniară, punctele — capetele de note — sînt dispuse vertical. De altfel, după unii cercetători maghiari, cultura Tisa nu ar mai face parte din grupul culturilor bandceramice²⁷.

Din cele de mai sus rezultă că atîta timp cît posibilitățile de legătură între cultura Vinča A și cultura liniară din Europa Centrală sînt excluse de către cercetătorii mai noi ai acestor culturi, și atîta timp cît relațiile cronologice dintre aceste două culturi nu sînt încă bine precizate, nu putem găsi o explicație valabilă acestor asemănări și coincidențe²⁸.

Urmarea acestui fapt este o creștere a importanței elementului culturii Boian în cadrul culturii Zănești. Este evident că această cultură a vehiculat aici elementele pe care le-am determinat ca provenind din sud. Aspectul fazei Zănești arată deci puternice tendințe de orientare înspre sud-vest, adică tocmai înspre acea regiune unde elementul Criș este mai virulent. Contaminarea culturii Boian cu o cultură de tip Criș-Vinča, în

Schișa raportului cronologic al diferitelor culturi neolitice din Transilvania și Banat

Cultura Criș	Cultura Turdaș și Cioca	Cultura Vinča B Vinča A	Cultura Tisa	Cultura Bökk
--------------	-------------------------	----------------------------	--------------	--------------

Schișa raportului cronologic al diferitelor culturi neolitice din Moldova

Cultura Criș	Cultura liniară cu note muzicale	Cultura Boian-Zănești	Cultura Precucuteni-Izvoare 12
--------------	----------------------------------	-----------------------	--------------------------------

speță Turdaș și Cioca unde se simte și prezența activă a culturii Tisa și care a dat drept rezultat acel aspect de derivație liniară, se va fi petrecut mai spre vest, dacă nu cumva în Banat.

²⁵ Șantierul Traian. SCIV, V, 1 — 2, 1954, pl. III/10.

²⁶ *Ibidem*, p. 53.

²⁷ I. Csalog, *Folia Archaeologica*, VII, 1955, Budapesta, p. 41; vezi și D. Popescu, *Cercetări arheologice în Transilvania*, „Materiale”, II, 1956, p. 145.

²⁸ V. G. Childe, *The Danube in Prehistory*, Oxford, 1929, p. 64—65, subliniază unele analogii între culturile Vinča și Danubian I. F. Tompa, *Neolithische Kulturen in der Draugegend* („Serta Hoffilleriana”, Zagreb, 1940, p. 8.) speculează aceste elemente de asemănare în sensul direcției de răspîndire N-S a culturii, din Danubian I înspre Vinča; vezi și Vl. Milojević, *Die Chronologie*, p. 206.

Cultura Zănești, adică prima fază a culturii Precucuteni, pare a fi ajuns în Moldova aproape deplin formată, venind aici dinspre apus de-a lungul Mureșului și a afluenților săi. Deocamdată ne aflăm în situația

Fig. 3. — Fragmente ceramice de la Turdaș, aparținând culturii Zănești (după M. Roska, *Die Sammlung Zsofia Torma*, Cluj, 1941, pl. 115).

de a surprinde chiar în așezarea de la Turdaș o etapă care jalonează drumul culturii Zănești de-a lungul Mureșului înspre Moldova. Într-adevăr, la Turdaș există elemente Boian care se prezintă sub aspectul tipic al

faciesului Zănești, așa cum se poate vedea în colecția S. Torma²⁹. După cât se pare aceste materiale Boian provin din stratele inferioare și stau foarte aproape de resturi ceramice tipice pentru cultura Criș (fig. 3).

Se impune ca în viitor să urmărim acest aspect al problemei și în regiunea de vest a Transilvaniei și oriunde au fost posibile astfel de atingeri între triburile Criș și Boian. Pe de altă parte și stilul figurinelor antropomorfe din faza Zănești ne indică, așa cum am spus, legături tot mai adânci înspre sud, în regiunea culturii Sesklo, fie direct, fie prin intermediul culturii Hamangia.

Este evident că interesanta cultură Hamangia³⁰ va aduce, atunci când situația va fi deplin lămurită, puncte de vedere noi în legătură cu dezlegarea principalelor probleme ale sud-estului european și în special cu privire la răspîndirea ceramicii punctate (*Stichkeramik*). Contemporaneitatea parțială, stabilită în urma săpăturilor, între faza Hamangia C și faza Giulești-Zănești ar putea explica unele asemănări dintre cultura Precucuteni și unele aspecte Hamangia, ca forme de vase și decor. Aceste influențe și legături ar lămuri, în bună parte, stilul de aspect compozit al culturii Precucuteni, mai ales în faza ei mai recentă. De aici rezultă că drumul influențelor dinspre sud-est în vremea neolitică în spațiul nostru, din Banat pînă în Dobrogea, nu s-a limitat la o singură etapă și nici nu s-ar fi făcut pe o singură cale, ci pe mai multe căi paralele, mergînd, așa cum era firesc, de-a lungul apelor : pe Dunăre, pe Mureș, pe Siret și poate și de-a lungul Mării Negre.

E. Comșa presupune că geneza faciesului Zănești s-ar datora înaintării culturii Giulești din cîmpia Munteniei, cultură care vine și se grefează peste fondul bandliar existent în Moldova³¹. Tot același cercetător atribuie prezența faciesului Zănești în Transilvania unei mișcări dinspre sud, din același focar al culturii Giulești din Cîmpia romînă.

Intrucît ne privește credem că putem presupune o lărgire a cadrului cunoscut. Cultura Zănești ar putea reprezenta o ramură paralelă cu faza Giulești, care ar înainta de-a lungul Mureșului, pornind din sud-vest, adică tocmai din regiunea de convergență a trei vechi culturi neolitice : Criș, Vinča și Tisa și unde își are locul de răspîndire și cultura Turdaș și Cioca, ca și Cultura Banatului : Oszentivan VIII.

Cultura Bolintineanu nu poate fi nici ea cu totul străină de acest puternic focar, deși aria ei de maximă răspîndire, pe care o cunoaștem pînă acum, se află în cîmpia Dunării. În orice caz nu ar fi cu totul exclus ca și aici, în acest spațiu vestic, să se găsească un aspect corespunzător fazei Bolintineanu. Sprijinim această ipoteză pe elementele de asemănare stilistică existente între cultura Bolintineanu și cultura Tisa, între Vinča II și Tisa, ca și între cultura Bolintineanu și cultura Vădastra II, obser-

²⁹ M. Roska, *Die Sammlung Zsofia Torma*, Cluj, 1941, pl. 115 și 114/1, 3, 5, 8 : decor tipic Criș, pl. 114/4, 12 — 17.

³⁰ D. Berciu, *Une civilisation néolithique récemment découverte en Roumanie. La civilisation de Hamangia (r. Babadag)*, în vol. *Nouvelles études d'histoire, présentées au congrès des sciences historiques à Rome, 1955*. Ed. Acad. R. P. R., București, 1955.

³¹ E. Comșa, *Stadiul cercetărilor cu privire la viața oamenilor din faza Giulești a culturii Boian* (comunicare ținută la Muzeul Național de Antichități din București, publicată în acest volum la p. 19 și urm.).

vate și de E. Comșa. De asemenea nu credem că s-ar putea admite, așa cum presupune E. Comșa, o sistare nemotivată în evoluția culturii Zănești în Transilvania, ca apoi, așa cum s-a observat mai demult, faza următoare

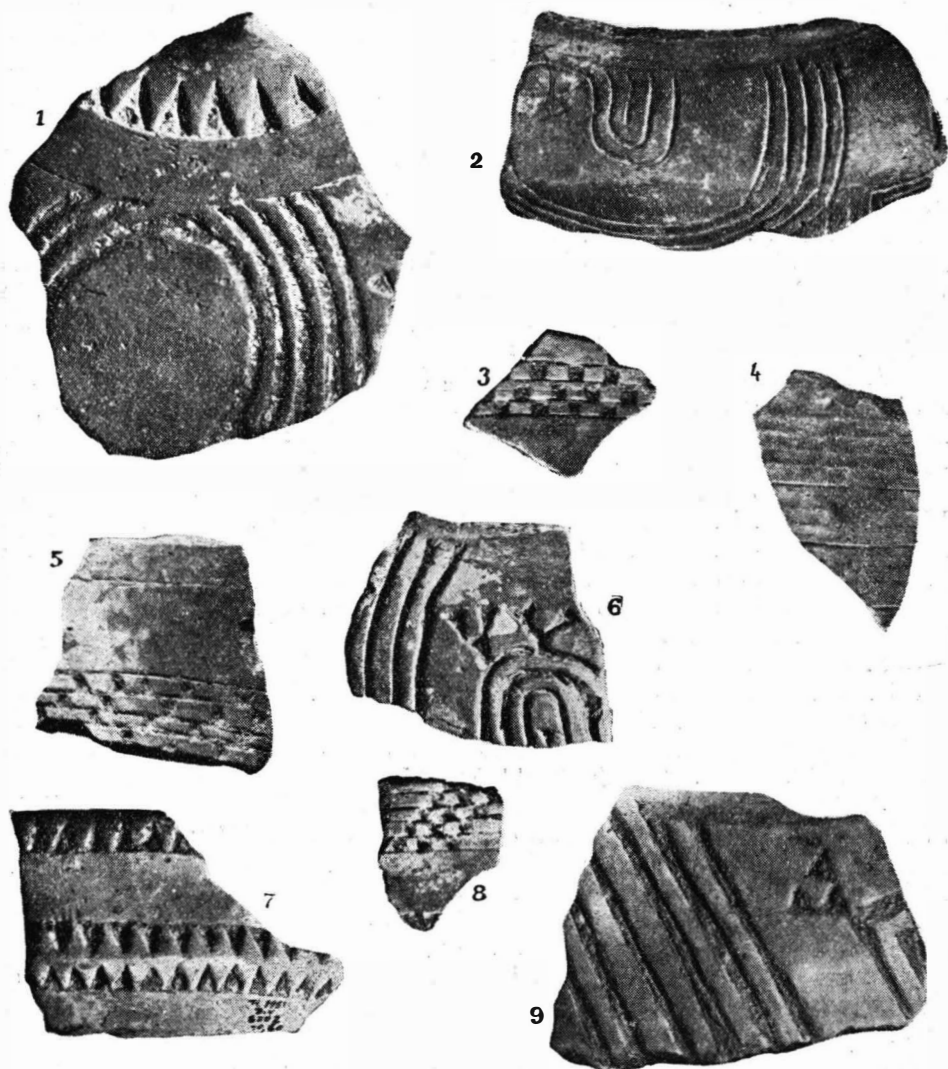

Fig. 4. — Fragmente ceramice aparținând culturii Zănești, din așezarea de la Traian-Dealul Viei.

Vidra să apară sub forma unei enclave, tocmai în cîmpia Munteniei. Pe de altă parte, punctele comune de asemănare dintre faza Zănești și faza Vidra par a situa faza Zănești între Giulești și Vidra, arătînd astfel că

între Zănești și Vidra există o legătură directă, care pare să justifice presupunerea noastră mai veche³² a unei expansiuni a culturii Zănești înspre sud, spre cîmpia Dunării, încheindu-se astfel evoluția culturii Boian atît din punct de vedere cultural cît și teritorial.

Desigur numai cercetările viitoare ca și reexaminarea materialelor ceramice mai vechi, de la Turdaș, Lipova, Cenad, Beșenova-Veche, Parța, care se găsesc în muzeele din Cluj și Timișoara, vor putea aduce lumini noi în legătură cu periodizarea culturilor în regiunea de vest a Transilvaniei și în Banat.

Trebuie subliniat îndeosebi faptul că materialele ceramice din ultimele așezări mai sus menționate, deși sînt considerate ca aparținînd culturii Tisa, arată totuși semnele unei puternice influențe a culturii Boian și anume atît în privința stilului ornamentării, cît și a tehnicii decorului. Se impune deci ca în viitor să se încerce să se precizeze cît de veche și de însemnată a fost influența culturii Boian în regiunile situate la vest de zona sa de răspîndire în general și asupra culturii Tisa în special.

În concluzie putem spune:

1. Faza Zănești și faza Izvoare I₂ (Dealul Fîntînilor) pot fi considerate ca două grupe culturale succesive, legate între ele printr-un raport de filiație, ambele aparținînd unei culturi unice: cultura Precucuteni (=Tripolie A, potrivit schemei Tatianeii Passek).

2. Ipoteza unui substrat Criș-Vința în cultura Precucuteni-Tripolie A prin intermediul culturii Turdaș rămîne să fie întărită prin dovezi cît mai concludente. Cît privește aportul culturii ceramicii bandliare la formarea culturii Precucuteni-Tripolie A, care pare foarte probabil, rămîne de asemenea să fie dovedit prin cercetări și descoperiri ulterioare în Moldova.

3. Omogenitatea faciesului arheologic ca și difuziunea așezărilor, care în a doua fază a culturii Precucuteni se țin lanț pe întinsul spațiu dintre Carpații Orientali și pînă la Bugul ucrainean, dovedește în linii mari contemporaneitatea acestor așezări și totodată unitatea culturii Precucuteni-Tripolie A (schema T. Passek).

4. Această unitate culturală nu implică neapărat și o uniformitate a triburilor din punct de vedere etnic, raportul cantitativ între păturile autohtone și afluxurile de populație venite din afară putînd să varieze după diferitele regiuni geografice. O consecință imediată a acestei stări de fapt s-ar putea reflecta în aspectele locale, explicabile și prin deosebiri de intensitate în ritmul propriu de dezvoltare al fiecărei regiuni.

5. Spre deosebire de faza Traian-Izvoare I₂, faza Zănești, ca și faza Giulești, nu cunoștea metalul (arama). Față de faza Boian-Giulești, faza Zănești apare întrucîtva diferită stilistic, deoarece prin faciesul său prezintă unele afinități, așa cum am văzut, cu culturile Criș-Turdaș.

VI. Milojčić³³ situează cultura Precucuteni-Tripolie A printre culturile neolitice mai timpurii, ceea ce duce spre data de 3000 î.e.n. Considerînd condițiile de timp și de spațiu, invocate deja în cursul acestei expuneri,

³² Șantierul Traian, SCIV, V, 1 — 2, 1954, p. 55.

³³ VI. Milojčić, *Die Chronologie*, tabela de la sîrșitul volumului.

ca și faptul că răspîndirea de-a lungul apelor a acestei culturi presupune o difuzare lentă, pe grupe mici, credem că limita cronologică cea mai veche ce s-ar putea fixa pentru apariția fazei Zănești în regiunea Moldovei ar putea să fie ulterioară datei propuse de Miložčić.

Întrucît privește stabilirea limitei cronologice finale a culturii Precucuteni-Tripolie A, ne putem sprijini pe unele elemente de evoluție internă, proprii acestei faze, observate în așezarea de la Traian-Dealul Fîntînilor și dintre care unele apar și în așezarea de la Sabatinovka. Semnalăm astfel existența vaselor împodobite cu ocră roșu, ca și existența unor vase din pastă mai fină de culoare roșie-portocalie, datorite unei tehnici superioare de ardere, care marchează un pas înainte în sensul apropierii de specia roșie cucuteniană. Observăm de asemenea că acest fel de fragmente ceramice este în general acoperit cu un înveliș alb-lăptos, străveziu. Mai rar se constată și încercarea nedibace de a umple unele motive incizate pe suprafața vaselor cu o culoare albă păstoasă, fapt care anunță faza precucuteniană. Ținînd seama și de cîteva elemente gumelnițene, apărute în contextul acestei faze la Traian, putem socoti ca termen final al culturii Precucuteni-Tripolie A propriu-zisă data de aproximativ 2500 î.e.n.

6. Deși studiul ceramicii indică unele diferențieri de ordin tehnico-tipologic, totuși deocamdată nu putem stabili diferite etape cronologice în cuprinsul celor două faze precucuteniene reprezentate prin descoperirile de la Traian-Dealul Viei (Zănești) și Traian-Dealul Fîntînilor.

7. În cadrul mare al sud-estului european, culturile neolitice prezintă un caracter de înrudire, explicabil prin același mod de producție, prin unele procedee tehnice care devin un bun al acestor culturi, dar și prin existența unui fond comun străvechi. Specificul fiecărei culturi neolitice, cu notele sale esențiale și distinctive, constă mai ales din elementele intrate ulterior în componență și care s-au suprapus, în perioade diferite, peste elementul primordial, încrucisîndu-se și întreșîndu-se atît între ele, cît și cu fondul autohton.

HORTENSIA DUMITRESCU

К ВОПРОСУ ОБ ИСТОКАХ ДОКУКУТЕНЬСКОЙ КУЛЬТУРЫ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

На основании археологических материалов, обнаруженных в двух неолитических поселениях — Дялул Фынтынилор и Дялул Вией — на территории села Траян, коммуны Зэнешти, были установлены две фазы докукутеньской культуры.

Очевидная топологически-стилистическая связь между этими двумя фазами указывает на приемственность, причем первенство отдается фазе Дялул Вией, называемой и фазой Зэнешти. Это положение под-

тверждается и стратиграфическими данными: обе фазы соответствуют двум докукутенским слоям поселения в Извоарах (Извоары I₁ и Извоары I₂).

К концу первой фазы (Зэнешти) докукутенская культура распространяется к востоку и северо-востоку в Украинской ССР, достигая бассейнов Среднего Буга и Северного Днестра. Советские археологи называли эту культуру Триполь А или дотрипольской культурой.

1. В связи с вопросом о происхождении докукутенской культуры автор рассматривает положение проф. И. Нестора о том, что линейная керамика с нотным орнаментом предшествует докукутенскому типу в Молдове. Эта точка зрения обоснована стилистическим сродством обеих культур и мнением советских специалистов Т. Пассек и И. К. Свешникова об аспекте культуры Триполье А в УССР. Несмотря на отсутствие документальных элементов, которые можно было бы включить в достоверную последовательность стратиграфического порядка, это положение остается в силе.

2. Что касается типа ленточно-линейной керамики с музыкальными нотами, найденной за последнее время на многих стоянках в Молдове, то раскопки в Траяне 1952—1955 гг. (Дялул Фынтынилор) положили начало уточнению. Здесь керамика этого типа постоянно смешивалась с содержанием слоя докукутенской культуры. Это требует внимательного изучения соотношения двух данных видов керамики — ленточно-линейной и докукутенской.

3. Сосуществование двух культур (докукутенской и ленточно-линейной с нотным орнаментом), вероятно, лишь кажущееся: оно обусловлено разбросанностью скудных ленточно-линейных наслоений среди позднейших напластований докукутенской культуры, бытовавшей здесь более интенсивно, чем в остальных местах.

4. Что касается места происхождения линейной керамики, то автор согласен с гипотезой чешского ученого А. Стоцки. Действительно, если место происхождения народа, создавшего ленточно-линейную керамику, надо искать на юго-востоке, хотя местом расцвета культуры линейной керамики является центральная Европа, то можно предположить существование древних рудиментарных элементов линейной керамики, не достигших полного развития именно из-за быстрой смены новых течений, неизменно приходивших с той же стороны — с юго-восточного побережья Средиземного моря.

5. Анализ более древней фазы докукутенской культуры (фаза Дялул Вией—Зэнешти), в составе которой до сих пор наблюдалось сочетание фаз Боян-Джулешти и фазы, вытекающей из культуры ленточно-линейной керамики, ведет к более обширным выводам о первенстве третьего составного элемента. Все элементы, принадлежащие, повидимому к ленточно-линейной культуре, югозападного происхождения; они указывают на связь с культурой Турдаш, Винча, Сескло. Техника каннелюр и стиль пластических фигурных изображений подтверждают это положение. Впрочем, в древнейших слоях Турдаша, наряду с типичными элементами Криш, появляется культура Зэнешти. Следовательно, культура Криш сыграла ведущую роль в зарождении культуры Турдаш и тем самым в возникновении культуры Зэнешти.

Таким образом, можно проследить путь культуры Зэнешти в Молдову по ряду стоянок, расположенных вдоль реки Муреш. Автор полагает, что в Банатской области и на юго-западе Трансильвании существовал очаг культуры, что подтверждается схождением трех неолитических культур: Криш, Винча, Тисса. Принимая во внимание некоторое характерное сродство с этой средой, культура Болинтиняну также, повидимому, не чужда этому очагу культуры. То, что площадь максимального распространения этой культуры находится на Мунтенской равнине, не опровергает этой точки зрения.

В этом смысле не следует недооценивать и отпечатка культуры Боян на некоторых видах керамики культуры Тисса, о котором свидетельствует керамический материал в Бешенова-Веке, Ченаде и в некоторых аналогичных неолитических поселениях в Банате.

В отличие от некоторых поддерживаемых в последнее время мнений, автор приходит к следующим заключениям:

1. Культура Зэнешти, составляющая первую фазу докукутенской культуры, не является следствием сплетения культуры Джулешти на румынской равнине с линейной керамикой в Молдове: в первую очередь, она развилась на субстрате Криш, в среде культур Турдаш, Винча, Тисса.

2. Существует сродство между культурой Болинтиняну и указанным юго-восточным культурным очагом.

3. Культура Джулешти представляет собой развившуюся в румынской равнине параллельную ветвь аспекта Зэнешти.

4. Типологически-стилистическая близость фаз Зэнешти и Видра устанавливает прямую связь между указанными двумя фазами, опровергая теорию о существовании перерыва в развитии культуры Боян.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Траян-Дялул Фынтинлор: фрагмент докукутенского сосуда с антропоморфной скульптурой.

Рис. 2. — Траян-Дялул Фынтинлор: докукутенская антропоморфная фигурка.

Рис. 3. — Фрагменты керамики из Турдаша, принадлежащие к культуре Зэнешти (М. Рошка, Die Sammlung Zsofia Torma, Клуж, 1941, табл. 115).

Рис. 4. — Керамические фрагменты, принадлежащие культуре Зэнешти из стоянки в Траяне-Дялул Вией.

CONTRIBUTIONS AU PROBLÈME DE L'ORIGINE DE LA CIVILISATION PRÉCUCUTÉNIENNE

(RÉSUMÉ)

Les matériaux archéologiques découverts dans les deux stations néolithiques de Dealul Fintînilor et de Dealul Viei, situées sur le territoire du village de Traian, commune de Zănești, ont permis de distinguer deux phases de la civilisation précucuténienne.

Les analogies de type et de style, évidentes, indiquent également un rapport de filiation entre ces deux phases, décelant la priorité de celle de Dealul Viei, dite aussi phase de Zănești. Ces constatations se trouvent confirmées par des données stratigraphiques, ces deux phases correspondant aux deux couches précucuténiennes de l'établissement d'Izvoare (Izvoare I₁ et Izvoare I₂).

Vers la fin de la première phase (Zănești), la civilisation précucuténienne se répand vers l'Est et le Nord-Est, en Ukraine, atteignant le bassin moyen du Boug et celui septentrional du Dniester. Les archéologues soviétiques désignent cette civilisations sous le nom de civilisation de Tripolje A ou prétripolienne.

1. S'occupant de l'origine de la civilisation précucuténienne, l'auteur examine le postulat du professeur I. Nestor sur l'antécédence, par rapport au fonds précucuténién, de la céramique linéaire à notes musicales en Moldavie. Les archéologues soviétiques T. Passek et I. K. Svechnikov, sur la foi des affinités de style, soutiennent également cette opinion, pour les facies Tripolje A d'Ukraine. Quoique les éléments documentaires, susceptibles de constituer une succession d'ordre stratigraphique certaine, fassent défaut, ce postulat n'en demeure pas moins valable.

2. Pour la céramique linéaire du type à notes musicales, récemment découverte dans plusieurs stations de Moldavie, un début de preuve est fourni par les fouilles effectuées en 1952—1955 à Trajan, au lieu dit Dealul Fintînilor, où cette sorte de céramique, en même temps que d'autres objets caractéristiques, se trouvait presque toujours amalgamée avec le contenu de la couche précucuténienne. Cet état de choses oblige à examiner très attentivement les rapports des deux espèces céramiques, linéaire et précucuténienne.

3. La coexistence de ces deux civilisations n'est probablement qu'apparente et due au bouleversement des maigres dépôts de céramique linéaire par les dépôts ultérieurs précucuténiens, qui dénotent une habitation plus intense que les autres.

4. Au sujet du lieu d'origine de la céramique linéaire, l'auteur adopte l'hypothèse du savant tchèque A. Stocky. En effet, si c'est dans le Sud-Est qu'il faut chercher l'origine de la population créatrice de la céramique linéaire, bien que cette civilisation ait atteint son épanouissement en Europe Centrale, il est permis de supposer, sur son itinéraire, l'existence d'anciens rudiments linéaires, que la succession et le renouvellement rapide de courants nouveaux, venus du Sud-Est méditerranéen, ont précisément empêché d'atteindre leur plein développement.

5. L'analyse de la phase la plus ancienne de la civilisation précucuténienne — phase de Dealul Viei-Zănești — où l'on voyait jusqu'ici un amalgame de la phase Boian-Giulești et d'une dérivation de la céramique à bandes linéaires — mène à des conclusions plus vastes au sujet de la priorité d'une troisième composante. Tous les éléments attribués à la civilisation à bandes linéaires, semblent, en même temps, être originaires du Sud-Ouest, traçant, ainsi, une ligne de jonction avec les civilisations de Turdaș, Vinča et Sesklo. La technique des cannelures et le style des figurines renforcent cette affirmation. D'ailleurs, à

Turdaș, dans les couches les plus anciennes, la civilisation de Zănești apparaît à côté d'éléments propres à celle de Criș. Cette dernière tiendrait donc un rôle de premier plan dans la genèse de la civilisation de Turdaș et, implicitement, dans la formation de celle de Zănești également.

Il ne manque plus que de pouvoir suivre l'itinéraire de la civilisation de Zănești vers la Moldavie, à travers une série d'établissements côtoyant le Mureș.

L'auteur postule l'existence, dans la région du Banat et du Sud-Ouest de la Transylvanie, d'un foyer de civilisation, démontré par la convergence de trois civilisations néolithiques : Criș, Vinča, Theiss. Si l'on tient compte de certaines affinités particulières avec ce milieu, la civilisation de Bolintineanu ne saurait y être entièrement étrangère. La présence de l'aire maximum d'expansion de cette civilisation dans la plaine de Valachie, ne peut pas infirmer ce point de vue.

Il ne faut pas non plus perdre de vue le sceau que la civilisation de Boian a imprimé à certains aspects de la poterie de la Theiss, ainsi qu'en témoignent les matériaux céramiques de Beșenova-Veche, de Cenad et de certains établissements néolithiques du Banat.

S'écartant de certaines opinions récentes, l'auteur aboutit aux conclusions suivantes :

1. La civilisation de Zănești, première phase de la civilisation précucuténiennne, n'est pas due à une interpénétration de la civilisation de Giulești de la plaine valaque, avec la céramique linéaire de Moldavie ; elle s'est développée en premier lieu sur un fonds de civilisation Criș, dans un milieu formé par celles de Turdaș, de Vinča et de la Theiss.

2. La civilisation de Bolintineanu a des caractères d'affinité avec ce foyer culturel du Sud-Ouest.

3. La civilisation de Giulești apparaît comme une branche parallèle à l'aspect de Zănești, qui s'est développée dans la plaine roumaine.

4. Les rapprochements de type et de style entre les phases Zănești et Vidra établissent entre elles un lien direct, ce qui écarte la théorie d'une interruption dans l'évolution de la civilisation de Boian.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Traian — Dealul Fntinilor : fragment de vase précucuténiennne à décor plastique anthropomorphe.

Fig. 2. — Traian — Dealul Fntinilor : figurine anthropomorphe précucuténiennne.

Fig. 3. — Fragments de poterie de Turdaș, appartenant à la civilisation de Zănești (d'après M. Roska, *Die Sammlung Zsofia Torma*, Cluj, 1941, p. 115).

Fig. 4. — Fragments de poterie appartenant à la civilisation de Zănești, provenant de la station de Traian — Dealul Viei.

